

7. Шевченко Л. А. Пособие по русскому языку для поступающих в вузы / Л. А. Шевченко, Н. М. Пипченко. – 2-е изд. испр. и доп. – Минск : изд-во «Университетское», 1988. – 335 с.

8. Баранов М. Т., Костяева Т. А., Прудникова А. В. Русский язык. Справочные материалы. Учебное пособие для учащихся / под ред. Шанского Н. М. – М. : Просвещение, 1989. – 288 с.

9. Шабанов-Кушнаренко Ю. П. Компараторная идентификация лингвистических объектов / Ю. П. Шабанов-Кушнаренко, Н. В. Шаронова. – К. : ИСИО, 1993. – 116 с.

Рецензенти: д. психол. н. Лефтеров В.О., к. психол. н. Ушакова І.М.

УДК 159.9:351.743

Клименко І.В., начальник управління професійної підготовки та освіти ДКЗ МВС України

ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У даній статті представлена програма тренінгу щодо профілактики та корекції професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. Наведені вправи нададуть можливість підвищити ефективність професійно-психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: працівники органів внутрішніх справ, професійна деформація, тренінг, профілактика, корекція.

В данной статье представлена программа тренинга по профилактике и коррекции профессиональной деформации работников органов внутренних дел. Предложенные упражнения позволят повысить эффективность профессионально-психологической подготовки работников органов внутренних дел.

Ключевые слова: работники органов внутренних дел, профессиональная деформация, тренинг, профилактика, коррекция.

Постановка проблеми. Негативні новоутворення особистості під впливом професійної діяльності в спеціальній науковій літературі набули визначення «професійна деформація». Професійна деформація особистості являє собою комплекс специфічних і взаємопов'язаних змін у її структурі, що виникають внаслідок здійснення трудової діяльності. У загальному вигляді професійна деформація визначається змістом та інтенсивністю комунікативних контактів, необхідністю здійснення цілеспрямованого психологічного впливу на інших людей та підпаданню під зустрічний психологічний вплив із їх боку. Як свідчать дослідження, професійна деформація переважно розвивається у представників комунікативних професій: педагогів, управлінців, юристів, працівників органів внутрішніх справ [2; 3]. Однак можливість виникнення й розвинення деформації потенційно закладена в будь-якій діяльності.

У правоохоронців сферами прояву професійної деформації є службова діяльність, найближче соціальне оточення працівника ОВС та його власна особистість. Це підтверджує необхідність проведення роботи з попередження і корекції професійної деформації серед працівників ОВС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз розроблених у психології праці підходів до проблеми профілактики професійної деформації особистості фахівців (С.П. Безносов, 1989; Т.С. Ткаченко, 1995; А.К. Маркова, 1996; В.С. Медведєв, 1999; Ю.К. Стрелков, 2001, Ю.В. Александров, 2004; Кисіль З.Р., 2010) показав, що основним завданням профілактики виникнення та подолання проявів професійної деформації особистості працівника органів внутрішніх справ є ініціація процесу переосмислення працівником різних аспектів професійної діяльності шляхом:

а) занурення в проблемне поле дослідження – структури та змісту проявів професійної деформації особистості (етап психологічної освіти);

б) власне робота з подолання проявів професійної деформації, що полягає в осмисленні працівником знань про себе.

Існують різні засоби профілактики та корекції проявів професійної деформації, зокрема, тренінги особистісного та професійного зростання, рефлексія професійного розвитку та складання альтернативних сценаріїв професійного життя, індивідуальне консультування, прогноз бажаних професійних досягнень, групові та інші форми роботи. Ці заходи можуть бути ефективними не тільки для усунення негативних наслідків професійної деформації (корекції), але і профілактики її проявів.

Нами було розроблено тренінгову програму щодо профілактики професійної деформації працівників ОВС. Для цього важливим є виокремити чинники (передумови) деформації, її показники, рівні розвитку та їх критерії.

Професійна деформація проявляється в двох взаємозв'язаних сферах особистості працівника – в психічній і соціально-психологічній. В процесі формування специфічних особистісних якостей, що є ознаками професійної деформації, спочатку можуть змінюватися: а) психічні особливості, обумовлюючи формування певних соціально-психологічних якостей і типових способів поведінки; б) соціально-психологічні особливості, що впливають на психічні процеси, стани і властивості. Причому, ці зміни не є однозначно негативними (негативними, небажаними), оскільки в окремих випадках вони не заважають працівнику, а, навпроти, сприяють виконанню функціональних обов'язків. Наприклад, наявність професійних стереотипів свідчить про сформованість у фахівця деяких професійно важливих умінь і навиків, проте ці стереотипи можуть перешкоджати вирішенню службових завдань в нестандартних умовах діяльності.

Сутність найбільш важливих змін особистості працівника ОВС під впливом професійної деформації полягає в наступному. По-перше, це гіпертрофія професійно важливих рис, подальша їх трансформація у свою протилежність. Так, пильність перетворюється в підозрілість, упевненість – у самовпевненість, стійкість – у байдужість, вимогливість – у прискіпливість, реальність – у перекази.

По-друге, це актуалізація і розвиток соціально негативних рис, зокрема, жорстокості, мстивості, брутальності, вседозволеності, цинізму, включа-

ючи збочені форми їх вираження. Виникають і стають домінуючими певні психічні стани (розчарування, нудьга, дратівливість), що не сприяють ефективному виконанню службових обов'язків.

По-третє, це пригнічення та подальша атрофія окремих рис, що суб'єктивно починають оцінюватись як другорядні, а то й зайві. Зміни такого характеру торкаються адекватної самооцінки, професійної мотивації, емпатії. Втрачається і переконаність у законослухняності громадян, можливостях ефективної роботи з правопорушеннями, особливо, злочинністю. Слід зазначити, що деякі характеристики набувають специфічного перекрученого вигляду. Найбільшою мірою це стосується такої важливої сфери, як правосвідомість, ціннісні уявлення про мету, методи, засоби та прийоми професійної діяльності.

По-четверте, це неузгоджене, дисгармонійне, а в подальшому спотворене співвідношення окремих рис та їх груп. Таких, наприклад, як гнучкість і шаблонність професійного мислення, службові і позаслужбові інтереси, матеріальні і культурно-естетичні потреби, об'єктивність та упередженість у сприйнятті та розумінні інших людей. Головною закономірністю тут стає не поєднання і стимулювання розвитку під загальним кутом, а пригнічення, підкорення одного і абсолютизація іншого [2].

Профілактика професійної деформації є сукупністю попереджувальних заходів, орієнтованих на зниження вірогідності розвитку передумов і проявів професійної деформації [5]. Одним із завдань такої профілактики є блокування і згладжування трьох груп чинників, що сприяють розвитку професійної деформації.

1. Чинники, які не залежать від особливостей особистості й від соціально-психологічних характеристик службового колективу, а обумовлені специфікою діяльності в підрозділах міліції («нормативний» характер діяльності, владні повноваження, психічні й фізичні перевантаження, підвищена відповідальність за характер і результати своєї діяльності, екстремальність, особливості об'єкту професійної діяльності тощо).

2. Особистісні чинники – певні особистісні особливості працівників міліції (наприклад, підвищений самоконтроль, рішучість, професійний досвід).

3. Соціально-психологічні чинники (стан соціально-психологічного клімату та стиль керівництва в колективі, ступінь соціально-психологічної захищеності особистості працівника ОВС тощо).

До завдань, що вирішуються в процесі профілактики професійної деформації, слід віднести: формування у працівників професійного імунітету до зовнішніх негативних факторів і високої професійної культури, розвиток етично-психологічної стійкості і ділової спрямованості у працівників ОВС, вдосконалення стилю і методів управління персоналом, формування оптимального морально-психологічного клімату в службах і підрозділах органів правопорядку.

Ми пропонуємо програму тренінгу «Профілактика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ». Програма розрахована на 12 годин (два тренінгових дні) з перервами на каву-брейк. Слід зауважити, що наведена у даній роботі програма є приблизною.

Мета тренінгу - профілактика професійної деформації особистості працівників ОВС.

Завдання, які вирішуються в ході тренінгу: 1) діагностика професійної деформації особистості працівника ОВС; 2) організація процесу самопізнання і саморозкриття; 3) освоєння продуктивного стилю спілкування; 4) усвідомлення бар'єрів професійного та особистісного зростання; 5) корекція стереотипів професійної поведінки; 6) розвиток самосвідомості і здатності до самодослідження; 7) навчання прийомам та методам саморегуляції в ситуаціях професійного стресу; 8) розвиток уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності; 9) відпрацювання прийомів саморегуляції та корекції поведінки; 10) формування мотивації до особистісного та професійного росту; 11) гармонізація емоційного стану; 12) зниження психічної напруженості; 13) оволодіння вмінням відкрито виражати свої почуття; 14) навчання технології моделювання своєї професійної діяльності.

Матеріали: плакат з правилами тренінгу, аркуші паперу, кольорові маркери, м'яч, магнітофон.

Хід тренінгу. Перший день

1.1. *Вступ (30 хвилин)*. На цьому етапі тренер самопрезентує себе, повідомляє мету та цілі тренінгу, також разом з учасниками виробляє правила роботи в групі і записує їх на плакаті. Пропоновані правила тренінгу: конфіденційність особистої інформації учасників; спілкування на рівних; активність; добровільність висловлювань; безоціночність висловлювань; «Тут і тепер» - почуття та емоції, які виникають у учасників тренінгу під час заняття, обговорюються безпосередньо на місці проведення тренінгу.

1.2. Для *знайомства* пропонується вправа «Моя презентація». Ціль вправи: знайомство, саморозкриття. Дається 2-3 хвилини на презентацію за таким планом: де і коли народився; де вчився; сімейний стан; чим займався до служби в ОВС; які плани на майбутнє (30 хвилин).

1.3. *Теоретична частина (15 хвилин)*. На цьому етапі тренер розкриває поняття, чинники (передумови) деформації, її показники, рівні розвитку та їх критерії [3].

1.4. *Діагностика професійної деформації працівників ОВС (1 година 20 хвилин)*. Виявлення професійної деформації у працівників ОВС є психологічною діагностикою, що включає основну та додаткову процедури дослідження. Основна процедура дослідження здійснюється за допомогою «Опитувальника професійної деформації (ОПД)» (розробник В.С. Медведєв). Висновок за результатами основної діагностики та результати по кожному з 5 показників деформації заносяться в «Особистий профіль професійної деформації» (ОППД), до якого також заносяться результати додаткової діагностики. Процедура додаткової діагностики може здійснюватися за допомогою опитувальника «MBI», який спрямований на виявлення так званого професійного вигорання, окремі аспекти якого є змістовно близькими до професійної деформації.

Тренер проводить групову діагностику професійної деформації. Результати опитування буде надано наступного дня особисто кожному учаснику тренінгу в ході індивідуального консультування.

1.5. *Перерва (30 хвилин)*.

1.6. *Вправи*. Кожна вправа розпочинається вступним словом тренера, а закінчується рефлексією (зворотним зв'язком) усіх учасників тренінгу.

1.6.1. Вправа «Мої професійні проблеми» (40 хвилин).

Цілі вправи: усвідомити бар'єри професійного та особистісного зростання; скоректувати стереотипи професійної поведінки.

Кожен закінчує речення: «У моїй роботі мені подобається ...», «У моїй роботі мені особливо важко і неприємно ...».

1.6.2. Релаксація «Подивися на себе очима того, хто тебе любить» (30 хвилин).

Цілі вправи: активізація впевненості в собі; позитивне ставлення до своєї особистості; подолання депресії; досягнення внутрішньої гармонії.

Текст тренера: «Зручно сядьте. Визначте для себе людину, яка вас любить чи колись любила. Подумки уявіть її зовнішній вигляд і характер. А тепер змініть свою позицію спостереження. Ви ніби станьте на повний час нею. Подивіться на себе з боку її люблячими очима. Виявіть в собі якості, про які ви і не підозрювали або навіть вважали недоліками. Зараз ви бачите, що заслуговуєте поваги, вами можна захоплюватися. Зберігаючи позитивне бачення себе, повертайтеся у вихідну позицію, ставайте самим собою. Пам'ятайте про людину, яка вас любить і зберігайте позитивне ставлення до себе.

1.6.3. Вправа «Мої сильні сторони» або продовжити речення: «Я люблю себе за ...» (40 хвилин).

Ціль вправи: формування мотивації до особистісного та професійного росту. Кожен з учасників розповідає про себе тільки позитивну інформацію.

1.7. Висновки. Кожен з учасників по черзі відповідає на наступні питання:

Як я себе почуваю в групі? Що я дізнався нового сьогодні?

Другий день

2.1. Привітання (30 хвилин). Ціль: привітання, саморозкриття. Дається 2-3 хвилини на промову за таким планом: привітання, мій настрій, мої очікування.

2.2. Вправи

2.2.1. Вправа «Відповідай на питання по колу» (1 година 20 хвилин).

Цілі вправи: уявлення про себе як суб'єкта професійної діяльності; виявлення особистісних проблем (як професійних, так і життєвих).

Пропонуються питання по колу:

- Опишіть, як довго ви зазвичай відчуваєте себе ніби злитим зі своєю професією, коли ваша професійна діяльність в даний момент вже закінчилася.

- Як ви переходите від професійного до особистісного спілкування?

- Якщо ви вдома займаєтесь професійною роботою, то наскільки постійно це відбувається на одному і тому ж місці? Чи збігаються місця вашого домашнього відпочинку з місцем занять професійною діяльністю?

2.2. Релаксація «Виставка» - розрядка гніву і агресії (під музику) (30 хвилин).

Цілі вправи: гармонізувати емоційний стан; знизити психічну напруженість; оволодіти вмінням відкрито виражати свої почуття.

Текст тренера: «Сядьте зручніше, розслабтесь, закрийте очі, глибоко вдихніть 3-4 рази. Уявіть собі, що ви потрапили на невелику виставку. На ній фотографії людей, на яких ви гніваєтесь, які вас образили або повелись з вами несправедливо. Подумки пройдіться по виставці. Постарайтесь вибрати один

портрет, портрет людини, який образив вас найбільше. Постарайтеся пригадати ту ситуацію, коли ця людина вас скривдила. Згадайте слова, свої почуття і подумки скажіть цій людині все, що хотіли, або навіть подумки зробіть з портретом цієї людини все, що хотіли б зробити. Ще дається вільний час з хвилину, щоб розмова була закінчена, а потім прошу повернутися в зал.

Питання тільки для бажаючих висловитися:

- Яка була ситуація? - Чи важко було представити свої відчуття? - Що відчуваєте?

2.3. *Перерва (30 хвилин).*

2.4. *Вправи*

2.4.1. Рольова гра «Програвання проблемних професійних ситуацій» (1 година 20 хвилин).

Цілі вправи: усвідомити бар'єри професійного та особистісного зростання; скоректувати стереотипи професійної поведінки; сформулювати мотивацію до особистісного та професійного росту.

Ситуації пропонують учасники або тренер.

2.4.2. Вправа «Мої резерви».

Цілі вправи: розвиток уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності; освоєння продуктивного стилю спілкування; усвідомлення бар'єрів професійного та особистісного зростання; корекція стереотипів професійної поведінки; розвиток самосвідомості і самодослідження.

Перший учасник повідомляє, що він робить на роботі особливо добре і з задоволенням. Інші додають: «А ще я знаю, що Ви ...»

3. *Тренер надає рекомендації щодо формування позитивного мислення.* Наведемо декілька з них: цінують і правильно сприймайте будь-які події життя; доброзичливо ставтеся до людей; розширюйте свої можливості, набувайте умінь, знань; заохочуйте себе за невеликий, незначний успіх; вчіться на помилках; піклуйтеся про своє здоров'я; перестаньте турбуватися про те, над чим ви не владні та інші.

4. *Закінчення тренінгу.* Кожному з учасників по черзі пропонується поділитися своїми враженнями про тренінг та продовжити фразу, яка починається так: «Від тренінгу я отримав ...».

Висновки. Проблема впливу професії на особистість і пов'язаних з цим особистісних змін має величезне значення в теоретичному і практичному плані, оскільки гармонійні взаємини професії й особистості людини – це запорука оптимально вибудованого існування конкретного працівника та системи органів внутрішніх справ у цілому.

Запропонована орієнтовна програма психологічного тренінгу з профілактики професійної деформації особистості працівників ОВС може бути використана у роботі практичних психологів ОВС та працівників підрозділів кадрового забезпечення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим вивченням різних технологій і форм профілактики професійної деформації працівників органів внутрішніх справ на всіх етапах професіоналізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко С. В. Программа по профилактике психического выгорания и формирования у руководителей высокой стрессоустойчивости как качества личности творческого руководителя «Будьте счастливы!» / С. В. Даниленко. – Режим доступа <http://nsportal.ru/>
2. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : монографія / В. С. Медведєв. – К. : НАВСУ, 1996. – 192 с.
3. Методичні рекомендації з виявлення професійної деформації у працівників органів внутрішніх справ України / уклад. : М. Н. Курко, С. В. Омельченко. – К. : МВС України, 2003 – 12 с.
4. Профилактика профессиональной деформации личности сотрудника ОВД : [методическое пособие / под общ. ред. В. М. Бурыкина]. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2004. – 144 с.

Рецензенти: д. психол. н. Євдокімова О.О., к. психол. н. Христенко В.Є.

УДК 159.947:159.9:35

Ковальчук Р.О., к.психол.н. НА ДПСУ ім. Б.Хмельницького

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

На основі теоретичного аналізу і результатів емпіричного дослідження досліджено феномен автентичності як системної якості особистості та як психологічного ресурсу її самоорганізації, що забезпечує багатство його індивідуальних проявів. Виявлено сутність, структуру й особливості самоорганізації курсантів-прикордонників. Визначено психологічний механізм впливу самоорганізації курсантів-прикордонників на формування у них професійно важливих рис. Розкрито особливості самоорганізації як чинника успішності навчання майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, розвиток здатності до самоорганізації, майбутній офіцер-прикордонник, професійний саморозвиток.

На основе теоретического анализа и результатов эмпирического исследования исследован феномен подлинности как системного качества личности и как психологического ресурса ее самоорганизации, что обеспечивает богатство его индивидуальных проявлений. Выявлены сущность, структура и особенности самоорганизации курсантов-пограничников. Определено психологический механизм влияния самоорганизации курсантов-пограничников на формирование у них профессионально важных качеств. Раскрыты особенности самоорганизации как фактора успешности обучения будущих офицеров-пограничников.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, развитие способности к самоорганизации, будущий офицер-пограничник, профессиональное саморазвитие.